

Mojca GOLOBIČ

Otroci v mestu

„Ljubljana.“

odgovor četrtošolca na anketno vprašanje,
kateri je njegov najljubši prostor za igro

1. Otroci drugače razumejo in uporabljajo prostor kot odrasli

Potrebe otrok in njihov odnos do okolja se razlikujejo od potreb odraslih. Otrokovo funkcionalno in kontekstualno vedenje o okolju je na višji stopnji kot razumevanje konfiguracije¹. To pomeni, da prostor in prostorske elemente otroci dojemajo najprej skozi možnosti, ki jih le-ti nudijo in imajo zato zanje predvsem uporabne pomena. Otroci v prostoru ne prepoznajo npr. parka, igrišča, garaže itd., temveč vidijo možnost za igro: plezanje, tekanje, skrivanje, dričanje. Ograje niso meje ali pregrade, temveč plezala in zvirala.

Majhnemu otroku je pomembna predvsem neposredna okolica doma. Čustvena vez, občutek pripadnosti in identitete do določenih krajev, je do približno petih let povezana z domom. Ko odrasča, išče svoje prostore dlje od doma, pri tem pa igrajo pomembno vlogo raznolikost in možnost izbire. Z otrokovim raziskovanjem se njegovemu prostoru veča obseg tako v smislu razsežnosti, kakor tudi diferenciacije. Šolskim otrokom pomeni igra predvsem raziskovanje in širjenje prostorskega in socialnega okolja. Potreba po celovitejšem razumevanju slednjega se pojavi približno pri 12 letih. Poleg okolice doma igra pomembno vlogo ulični prostor, ki nudi možnosti za dejavnosti, ki otroku omogočajo gibljivost, povečajo doseg, število izkušenj in stikov z drugi-

mi otroki. Iskanje in ustvarjanje prostorov je ena izmed najpomembnejših kakovosti otrokovega odnosa z okoljem, svoboda izbire in sproščanje ustvarjalne energije posameznikov in skupin pa sta ključnega pomena za otrokovo individualizacijo. Pomembni prostori so zato tudi tisti, ki nimajo natančno določene rabe in otroških igral ter štejejo za prave „svobodne“ prostore. Njihova privlačnost je v odprtosti in anonimnosti, kar jim omogoča izmišljanje novih iger. Pogoj za to je odsotnost znamenj, da območje pripada odraslim ali da ga ti nadzorujejo. Drugi pogoj je fleksibilnost okolja in dostopnost „gradbenih delov“. Otroci oblikujejo svoj prostor tako, da najdejo ali ustvarijo zaporedje prostorov in jih povežejo v mrežo poti, katere velik del je neodvisen od poti odraslih. Pogosto uporabljajo ozke prehode, neznane odraslim, ki vodijo k skritim, zasebnim prostorom, ali prehode čez ozemlja, ki jih odrasli ne uporabljajo. Pri ustvarjanju prostorov razvije otrok različne odnose z okoljem: nekaterih območij se npr. izogiba, ker se jih boji (zapuščene stavbe, gozdovi, podstrešja, kleti in garaže ponoči). Ti kraji so lahko obenem tudi najprivlačnejši zaradi neskončnih možnosti, ki jih njihove strah vzbujajoče lastnosti, kot sta nenaseljenost in temačnost, ponujajo domišljiji. Otroci so nagnjeni tudi k poimenovanju priljubljenih lokalnih prostorov, pri čemer le redko uporabljajo splošna imena krajev. Običajno so ta imena opisna ali funkcijska, kakor „Hiša lajajočega psa“ ali „Sankaški breg“, in se nanašajo na otrokove lastne izkušnje.

Igra Mesto Otrok

Otroška igra je prostorska in socialna dejavnost, katere vsebina in potek sta navezana na celoten otrokov življenjski prostor. Prostorsko omejevanje igre na formalna otroška igrišča je v nasprotju s pomenom, ki ga imata svoboda izbire in možnost oblikovanja svojega okolja za otroka. Otroci se igrajo vsepovsod in kjerkoli. V urbanih območjih otroci za svojo igro radi izbirajo neformalne poljavne in javne prostore, kot so npr. ulice, pločniki, dovozi ali majhne krpe zelenih površin. Četudi otroci prostor uporabljajo drugače od odraslih, bi tako načrtovanje lahko prispevalo višjo kakovost okolja tudi za večino drugih uporabnikov.

Child City Playing

Child's play is a spatial and social activity, its contents and course being closely related to the whole of the child's living environment. Spatial limitation of playing in formal children's playgrounds is in contradiction with what the freedom of choice and a possibility to shape one's own environment mean to children. Children tend to play everywhere and anywhere. In urban areas children like choosing informal semi-public and public areas – such as streets, pavements, driveways or small green patches – for their play. Regardless, the fact that space is used by children differently than by adults, such planning could improve the quality of the environment also for the majority of other users.

Nekateri prostori pa ostajajo kljub vsemu zunaj otrokovega dosega. Prometna cesta ali reka lahko predstavljata fizično oviro, ki je otrok ne more prečkati, nekateri kraji so zunaj dosega zaradi prepovedi staršev. Strah staršev, ki ima za posledico omejevanje otrokovega gibanja, ima v različni starosti otroka različne razloge. Pri manjših otrocih je večinoma povezan s fizičnimi elementi (npr. cesta, reka). Pozneje se starši bojijo „slabega vpliva“ drugih otrok in tudi odraslih. Otrokov prostorski doseg je večinoma odvisen od pogajanja s starši, ne pa zgolj od lastnih želja ali ukaza staršev (Golobič, 96).

2. Odprti mestni prostor za otroke

2.1 Zasebni vrtovi

Zasebnost je z vidika odraslih uporabnikov eden najpomembnejših dejavnikov zadovoljstva s svojim bivalnim okoljem: kolikor več zasebnosti, toliko bolje. Soseske večina ljudi nima več za vir socialnih stikov – osredotočajo se na delo, družino in interesne dejavnosti. Ta odnos pa je pri otrocih bolj zapleten. Drugačna sta tudi njihovo razumevanje in potreba po zasebnosti, saj se druženje in socializacija v razvoju otroka pojavljata kot nujen del zdravega odrasčanja. Močno ločujejo med potrebo po zasebnosti v smislu odsotnosti nadzora staršev in potrebo po javnem – družbi vrstnikov. Ali je torej „hiša z vrtom na mestnem obrobju“, trdno zasidrani ideal bivanja med Slovenci, najboljša tudi za otroke? Majhnemu otoku, ki šele zbira spoznanja o svetu in naravi, pomeni vrtni prostor nadvse dragoceno pomoč za hitreje razumevanje okolja, ne da bi to zahtevalo spremembo staršev. Ko nekoliko odraste, pa mu igra na domačem vrtu, kjer je sam in kjer nima prostora za svoje najljubše, gibalno intenzivne dejavnosti, ne zadošča več in se pogosto čuti izoliranega. Obenem mu domače dvorišče ne nudi zasebnosti, kakor si jo predstavlja sam, to je predvsem odsot-

nost nadzora staršev. Zunaj domačega dvorišča je v takih naseljih možnosti bore malo. Poleg prometnih površin, ki so nevarne, in tujih vrtov, ki so nedostopni, praktično ni skupnih površin, še posebno ne takih, ki bi jih otroci lahko vzeli za svoje. Pomembna omejitev za otroke v primestnem okolju je še odvisnost od staršev pri vsakodnevnem prevozu v šolo in na celo vrsto „prostočasnih“ dejavnosti, od športa, jezikovnih in drugih tečajev.

2.2 Otroška igrišča

Nekoliko drugače je v naseljih z višjo gostoto pozidave. V večini teh t.i. spalnih naselij je otrokom namenjen prostor omejen na otroška igrišča, ki so za nekatere skupine (predvsem za mlajše otroke z manjšim prostorskim dosegom) povsem ustrezna, vendar ne popolna rešitev. Take, togo in monofunkcionalno zasnovane strukture, načrtovane za razmeroma homogene starostne skupine, se ne morejo prilagoditi dinamiki v potrebah prebivalcev. Prostori, ki so izgubili skupino svojih prvotnih uporabnikov, samevajo brez možnosti za spremembo namembnosti, obenem pa primanjkuje prostora za nove dejavnosti in potrebe. Najbolj je pri tem zastavljena skupina mlajših najstnikov, ki zase v naseljih le težko najdejo prostor in so zato pogosto vzrok konfliktov z drugimi skupinami uporabnikov.

2.3 Javni odprti prostor

Četudi so zasebni vrtovi in otroška igrišča, opremljena za določene dejavnosti, pomemben del otrokovega življenjskega okolja, pa mu ne nudijo nekaterih najpomembnejših kakovosti izkušnje okolja, kot so iskanje in ustvarjanje prostorov, svoboda izbire in sproščanje ustvarjalne energije. Zato so prav javni prostori pomemben del otrokovega okolja. Za prave „svobodne“ prostore štejejo pri otrocih tisti, ki nimajo natančno določene rabe in otroških igral. Otroke tako privlačijo parki-

rišča, postaje, garaže, nakupovalna središča in podobno. Njihova privlačnost je v odprtosti in anonimnosti, kar jim omogoča, da si izmišljajo nove vrste iger. Ulični prostor igra pomembno vlogo, saj nudi možnosti za nekatere od najbolj priljubljenih dejavnosti, kot so kolesarjenje, rolanje in skejtanje. Vendar pa v takih okoljih obstaja (vsaj zaznavno) večja nevarnost bodisi prometnih konfliktov ali pa kriminala. To lahko pomeni, da starši otrok ne pustijo iz stanovanja ali pa vsaj ne brez nadzora.

3. Kje se igrajo ljubljanski otroci in zakaj tam

Visok delež otrok, ki se najpogosteje igrajo na zasebnih vrtovih (glej preglednico 2), kaže, da je to očitno najpomembnejši kraj za igro. Če pa to povežemo z razlogi (preglednica 3), vidimo, da se tam ne igrajo zato, ker bi jih kaj posebno privlačilo, še manj, ker bi imeli tam družbo. Do tja je blizu, pustijo jih starši in ni jim treba čez cesto ali kakšno drugo oviro. Zato tudi velika razlika med odgovori na vprašanje, kje se **najpogosteje** igrajo (in zakaj), in opisi njihovih **najljubših** prostorov za igro (Golobič, 96). Merila za najpogostejši kraj igre (bližina, dovoljenje staršev, odsotnost ovir) se temeljito razlikujejo od meril za najljubši kraj igranja. V pogledu meril, ki veljajo pri izboru najljubšega kraja, se precej jasno izražata dve različni skupini uporabnikov med otroki. Prvi skoraj izključno navajajo dejavnosti, drugi pa naravne sestavine okolja. Pogosto omenjajo tudi prisotnost drugih otrok, pa velikost in varnost. Ustrezno temu je kot najljubši prostor domače dvorišče omenilo le 16 otrok, za druge pa so to javni prostori: športna igrišča, ploščadi, šolsko igrišče in ulica ali deli mesta, kot so ploščad na Trgu revolucije, Šuštarški most, ob Ljubljani ipd. Med javnimi površinami je prvi Tivoli (bližina), pa šolsko igrišče in uli-

ca. Skoraj zanemarljiv pa je odstotek tistih, ki se igrajo na otroškem igrišču. Očitno so ga v tej starosti že prerasli, saj jim ne omogoča najljubših oblik iger. Te pa so: igre z žogo, rolanje, skejtanje in kolesarjenje.

Kje naj torej otroci najdejo svoj prostor? Domačih vrtov nimajo vsi, pa tudi ti so le delna rešitev; otroška igrišča so dolgočasna in jim ne omogočajo najljubših iger, na ulici je nevarno in tja jih starši ne pustijo. Zaradi pomanjkanja drugih varnih in primernih površin za otroško igro se otroci (bolj ali manj na željo staršev) pač zadržujejo na domačih dvoriščih. Omejitveni dejavnik svobodnega gibanja je tudi prvo igrišče, pa še območje vidnosti oz. slišnosti. Prisotnost urejenega igrišča zagotavlja staršem občutek, da je otrok na varnem, otroku pa nudi večjo mero svobode pri igri kot domače dvorišče. Ravno generacija mlajših najstnikov je v pogledu prostora za igro najbolj zapostavljena. Čeprav je dobršen del njihovega časa posvečen raznim organiziranim dejavnostim in dodatnemu izobraževanju, pa je svobodna in spontana igra še vedno pomemben del njihovega življenja na prostem. Postajajo vse gibljivejši in njihov prostor se širi. Če jim mesto ne ponudi prostora, si ga skušajo prisvojiti. Lep primer je ploščad na Trgu revolucije, ki so jo zavzeli mladi „BMX-arji in SK8-arji“. Vendar podobni primeri običajno povzročajo konflikte in predstavljajo nevarnosti tako za otroke, kakor tudi za druge uporabnike prostora.

Preglednica 2: Kraji, kjer se igrajo otroci, stari med 9 in 12 let, v urbanih območjih

	% Anglija (Moore, 86)	% Ljubljana (Golobič, 96) ²
parki, igrišča, športna igrišča	34	25
doma in okolica doma (prijatelji in sorodniki)	20	52
neformalni prostori (gradbišča, zapuščeni kraji)	13	–
ulica, drevoredi, zelenice, garaže	12	20
pokrite površine – cerkev, klubi trgovine	18	–
drugo – kjerkoli, zunaj svojega kraja	3	4

Preglednica 1: Stanovajske soseske lahko razdelimo v štiri skupine glede na okoljske možnosti za igro (Matthews, 1992). V 1. polju so soseske s številnimi načrtovanimi igrišči ter mnogimi možnostmi za odkrivanje lastnih prostorov. 2. polje predstavlja pomanjkanje formalnih igrišč, kjer pa otroci vendarle lahko najdejo priložnost za igro; 3. polje je značilno za novejša bivalne soseske, kjer je okolje kljub nekaterim igriščem preveč sterilno in uniformirano, da bi privlačilo otroke. V zadnjem, 4. polju so območja brez formalnih otrokom namenjenih prostorov, kjer obenem tudi ni priložnosti za odkrivanje lastnih prostorov.

	Namenjeni	
	+	-
+ Skriti -	Polje 1 ++	Polje 2 +-
	Polje 3 -+	Polje 4 --

Želje, ki so jih izrazili otroci v anketi (preglednica 4), zelo jasno izražajo situacijo v mestnem središču in njihove igralne potrebe. Otroci najbolj pogrešajo zelenje, takoj zatem pa si želijo manj avtomobilov. Želijo si tudi prostor za svoje najljubše igre (rolanje, skejtanje, kolesarjenje, košarka in nogomet).

Slika 1: Kdo (kaj) naj bo merilo načrtovanja odprtega mestnega prostora? (foto: Ina Šuklje)

4. Kako načrtovati

Pri načrtovanju okolja za otroke in predvsem z mislijo nanje je treba upoštevati temeljne razlike med potrebami, nagnjenji in vedenjem otrok in odraslih. Te zahtevajo tudi drugačna merila in ukrepe od tistih, ki danes prevladujejo pri načrtovanju in urejanju javnega odprtega prostora v mestu. Rabe, ki se danes iz različnih razlogov širijo v mestnem prostoru (najbolj očit-

no motorizirani in mirujoči promet ter gostinski vrtovi), si vse prepogosto podrejujejo tudi merila načrtovanja in s tem ponekod bolj, druge manj prepričljivo odrinjajo druge rabe. Osnovna načrtovalska izhodišča „otrokom prijaznega pristopa“ k načrtovanju mestnih odprtih površin naj bi bila večnamenskost, spremenljivejša raba ter dejavno sodelovanje in vključevanje otrok v oblikovanje okolja. Nekateri konkretniji predlogi:

- možnost spreminjanja – od preprostega premikanja sedežev do grafitov – krajem doda občutek identitete;
- oživljanje bližnjih razpoložljivih neformalnih površin, kot so notranja dvorišča, naravni oz. naravi bližnji prostori v mestnem zaledju, ter njihova povezava z mestom;
- izboljšanje povezav med posameznimi območji in povezovanje različnih tipov odprtih površin (omejitev prometa, izboljšanje mreže peš in kolesarskih poti, ustvarjanje in širitev zelenih povezav, gradnja mostov oz. podhodov pri preprekah);
- povečana možnost dostopa, kjer je poleg fizičnega dostopa pomemben tudi vidni in simbolični dostop (prisotnost znakov, ki kažejo, kdo je in kdo ni dobrodošel v nekem okolju).

Izboljšanje odprtega mestnega prostora za otroke v smislu prilagoditev rabe in opremljanje novih površin bi večinoma pomenilo večjo kakovost tudi za druge skupine uporabnikov (mladostnike, družine in starejše)³. Prilagoditve spreminjajočim se potrebam in večnamenskost zahtevata zelo pazljivo obravnavo medsebojne skladnosti posameznih rab. Eno pomembnejših meril, ki jih je potrebno pri tem upoštevati, je ravno merilo varnosti, ki ima v tem kontekstu vsaj dva vidika:

- Nasilništvo posameznikov ali skupin do drugih uporabnikov je običajno posledica prisvajanja javnega prostora. Včasih si manjše skupine prisvojijo le del ozemlja ali pa pride do ča-

Preglednica 3: Zakaj se igrajo na teh krajih? (Golobič, 96)

	(%)
ker mu do tja ni treba čez cesto ali drugo oviro	21
ker je blizu	20
ker mu tja dovolijo starši	19
ker lahko počnejo različne stvari	11
ker je tam igrišče za košarko/nogomet	5
ker so tam drevesa in grmovje	5
ker so tam drugi otroci	4
ker ga nihče ne nadzoruje pri njegovem početju	4
ker je tam tudi voda	2
ker je tam veliko dobrih igral	2
ker so poleg otrok tam še drugi ljudje	1
ker tam ni majhnih otrok ali starejših ljudi	0
Drugo	5

Preglednica 4: Kaj otroci v svoji okolici najbolj pogrešajo, česa si želijo? (Golobič, 96)

	(%)
več zelenja (dreves, grmovja, trave)	22
manj avtomobilov	21
prostor za kolesarjenje, skejtanje, kotalkanje	17
športno igrišče (za košarko, nogomet...)	18
otroško igrišče	5
ničesar ne pogreša, vseč mu je tako, kot je	11
več in boljša igrala na našem igrišču	3
Drugo	3

sovne delitve. Problemi nastopijo, kadar neskladni interesi različnih skupin svobodo ene skupine spremenijo v grožnjo za drugo in ji z nasiljem omejujejo dostop.

- Varnost in dostopnost ulice, peš con in mestnih trgov za otroke zahteva določene omejitve v prometu. Če so posamezni parkirani avtomobili lahko včasih celo del igre (skrivalnice), pa strnjene kolone parkiranih vozil zaradi zmanjšane preglednosti povečujejo nevarnost ulic. Hrup in nevarnost trka omejujeja možnosti za igro tudi na pločnikih in v bližini cest⁴.

šni kakovosti bivalnega okolja, kakor tudi pri ukrepih za otrokom prijaznejše mesto.

- 4 Ceste, po katerih prepelje dnevno nad 600 vozil, so prenevarne in prehrupne, da bi se na njih lahko odvijala katerakoli oblika igre. Če je to število večje od 200 na uro, pa so za igro neuporabni tudi pločniki in neposredna bližina ceste. Poleg gostote prometa je pomembna tudi hitrost, ki mora biti omejena na 30-40km/h in po možnosti zagotovljena z grajenimi ovirami na cesti (Grosse-Bachle et al., 1993).

Viri

Golobič, M.: Izhodišča načrtovanja okolja za otroke. Diplomsko naloga, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo, Ljubljana 1996

Grosse-Bachle, L., Hasselbuch, G., Nagel, G.: Spielen in der Stadt, Beiträge zur räumlichen Planung, Institut für Grunplanung und Gartenarchitektur, Universität Hannover, Hannover 1993, 187 s.

Hart, R.: Children's experience of place, Irvington Publishers Inc., New York, 1979 371s.

Kos, D.: Dojemanje odprtih urbanih prostorov, v: *Urejanje odprtega prostora v urbanem okolju*, Zbornik letnega strokovnega srečanja Društva krajinskih arhitektov Slovenije, DKAS 1996 s. 14-17

Matthews, M.H.: Making Sense of Place: Children's Understanding of Large-Scale Environments; Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1992, 271s

Pogačnik-Toličič, S.: Otrok in igra, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966, 71 s

Polič, M.: Mesto, javni prostor in ljudje, v: *Urejanje odprtega prostora v urbanem okolju*, Zbornik letnega strokovnega srečanja Društva krajinskih arhitektov Slovenije, DKAS 1996 s. 36-40

Sanoff, H.: Youth's Perception and Categorization of Residential Cues, Community Development Series, Environmental Design Research, Dowden, Hutchinson & Ross, Inc., Stroudsburg 1973, s. 84-97

Simoneti, M.: Otroška igrišča na križpotju, Podiplomski študij krajinske arhitekture, št.1.90/91, ekološka psihologija, mentor dr. Polič M., 15s

Mojca Golobič, univ. dipl. inž. kraj. arh., Urbanistični inštitut RS

Opombe

- 1 Hart (1979) navaja štiri skupine razlogov, zaradi katerih so kraji privlačni za otroke: vloga pri igri, socialna vloga (ker nekdo tam živi ali ker se tam kaj dogaja), trgovska vloga (ker se tam kaj dobi), estetska vloga (ker je takega videza).

Mlajši otroci (predšolski in prvi razredi) večkrat omenjajo „trgovsko“ in „socialno“ vlogo, starejši pa rabo in včasih tudi „estetsko“ vlogo, četudi je zadnja izrazito redkeje omenjena. Priljubljena so naravna prizorišča, skrivališča in razgledišča, med elementi pa različne oblike vode in gozda (četudi večinoma prepovedane), drevesa, ograje. Stik z naravo ima pomembno mesto v otroškem svetu. Otrokom je najzanimivejša, kadar z naravo lahko vzpostavijo dejaven odnos in je sestavni del njihovega okolja.

- 2 Anketa o prostem času in igralnih navadah otrok v mestu (koliko, kdaj, kje, s kom in kako se igrajo, po katerih merilih izbirajo svoj prostor za igro) ter o potrebah in željah. V anketo so bili zajeti otroci in starši na igrišču v Tivoliju, četrtošolci (starost 10-11 let) ene od osnovnih šol v centru ter njihovi starši in učiteljice na razredni stopnji.

- 3 To potrjuje tudi anketa (Golobič, 96) kjer so se isti odgovori (urejene odprte, predvsem zelene površine ter večja prometna varnost) pojavili na vrhu tako pri vprašanju o splo-